

לתולדות המקובל ר' יעקב צמח ופעולתו הספרותית

מאת

גרשם שלום

ידיעותינו על חכם זה כפי שסוכמו אצל שטיינשניידר¹ ואח"כ ביתר פרטיות אצל פרומקין² אינן שלמות, והן ראויות לבדיקה והשלמה בכמה פרטים. הביבליוגרפים סמכו על דברי חיד"א, ואילו מקורו של חכם זה לכמה מידעותיו לא נבדק. מקור חשוב זה נמצא בידינו. הלא היא הקדמתו של ר"י צמח לס' קול ברמה, פירושו על האדרא רבא בזהר. הקדמה זו חסרה בדפוס היחיד של הספר, קארעץ תקמ"ה, והיא מלאה ענין וחשובה מצד ידיעותיה המדויקות עד שראוי לפרסמה כאן בשלימותה. לפי דברי ריבלין (אצל פרומקין) ראה את האבטוגראף של ספר זה בירושלים. "היא כתיבה ספרדית מהודרת מאד". כ"י זה לא ידעתי לאן נתגלגל ואיני יודע אם יש לסמוך על דברי ריבלין, ועל כל פנים לא אוכל להעיד כעדות זו על האבטוגראף האחד והיחיד שאני זכיתי לראותו במו עיני הלא הוא ס' עולת תמיד בכ"י דיינרד 440 של בית המדרש לרבנים בניו-יורק. לעומת זה ראיתי שני כתבי-יד של ס' קול ברמה שנמצאת בהם התקדמה. האחד בספריית ה- Hebrew Union College בסינסינטי הוא כתב-יד שהיה בידי חיד"א כאשר יעידון גליונותיו של חכם זה, והשני בבריטיש מוזיאום (מרגליות 795). שניהם נכתבו באיטליה או לכל הפחות בכתב איטלקי, ומתם העתקתי את הנוסח השלם שיבוא למטה. כמה מפרטי ידיעותיו לא נזכרו בשום מקום וצורת הסיכום והקיצור אצל חיד"א ב"שם הגדולים" עוררה אי-הבנות שאין להן מקום לגבי הנוסח השלם.

האם היה ר"י צמח גר צדק או אנוס? המלה "גר צדק" נמצאת רק בהעתקה אשכנזית מאוחרת בכ"י אוכספורד 1946 (גייבוואר) בהערה שהעבאה ע"י וולף³ "לשון הגאון גר-צדק יעקב בן צמח בהקדמת ספרו רנו ליעקב", ועצם ניסוחה מוכיח שלא הוא עצמו כתב הערה זו. ובאמת אפשר להוכיח שהיה מן האנוסים שכן דבריו בס' צמח צדיק (שלא שמו להם לב כלל): "אמר הצעיר יעקב בר חיים צמח מגרוש פורטוגל מעיר ויאנה די קאמיניא כתבתי זה בהיותי חולה על ערש דוי כדי שלא אבטל תחיוב בשנת התי"ח באדר שני" 4. הכנוי "מגרוש פורטוגל" מוכיח, נוסף לכך, שלפי ידיעתו ישבו באמת אנוסים רבים בעיר זו הנקראת Viano da Caminha בקצה הצפוני של פורטוגאל.

על שובו ליהדות ועליתו לא"י יש שתי עדויות סותרות, ואני נבון לאן להכריע. בצלאל רות פרסם בשנת 1932 אגרת חדשה של ר' עמנואל אבוהב בעל ה- Nomologia ובו ידיעות מדויקות על אנוס אחד שלדעתו של רות "דומה שאינו אלא המקובל המפורסם יעקב צמח"⁵. וזה תרגום דברי אבוהב מספרדית: "דוגמא לא פחות בולטת הוא המקרה של דוקטור B. P. אדם בעל מעלות רבות ובעל-מדות שהיה מרצה בקתדרה של משפט בעיר אחת. והיה בעל שם טוב וראשיתו

אוצרות התורה
אוצרות השות

- 1 כרשימת הבוליאנה צמ' 1268.
- 2 תולדות חכמי ירושלים ת"כ צמ' 22—25 וכמה תוספות במילואים.
- 3 Bibl. Hebr. כרך שלישי [לא ראשון, כמו שנוסח אצל שטיינש]. צמ' 459.
- 4 כן הוא בדפוס היחיד, קארעץ תקמ"ה דף א' ע"ב, אחרי ההקדמה. בכ"י אחר של ספר זה, בספריה של קולומביה בניו-יורק L. 973 דף 138 נאמר שהספר נכתב בשנת התי"ח אבל גרסת הדפוס עיקר שכן רק שנת התי"ח היתה שנת-עבור.
- 5 JQR שורה חדשה, כרך כ"ג, צמ' 136; הנוסח הספרדי צמ' 146.

הבטיחה הצלחה רבה. אבל מצפוני לא נתן לו מנוחה והוא הגיח הכל והלך לו לארץ הקדושה ביולי 1619 בתברת אחותי ובניה וקרובים אחרים. ובעזרת ספר רפואה אחד שלמד נתן לו ה' חסד שהבאש"ה לקח אותו לרופא פרטי עם הנאת טובה רבה ובינתיים נטע את בניו בנחלת ה' אשר שם הם הוגים בתורה יומם ולילה ומתוך הרצון פה מן [מכתביו של] הדוקטור תראו מה מאד התנחמה נפשו. ובודאי הלך עני למדי ברכוש. [hiba bien desacomodado de hacienda] אבל הלך ברוח שצריך שתהא לו לאדם המאמין וירא את יוצרו.

האם הד"ר ב. פ. הנזכר כאן הוא הידוע אח"כ בשם ר"י צמח? לפי דבריו בהקדמה לס' קול ברמה יש באמת להסיק שבא לא"י בשנת 1619 שהרי הוא כותב באבגוסט 1643 שזה כ"ד שנה שחתחיל לעסוק בתלמוד ובהלכות ועסקו זה היה בצפת, מקום שרבים מן האנוסים הלכו שם כדי לשוב אל היהדות. מעדותו של חיד"א עליו (בשם הגדולים) אנו למדים שהיה "רופא מובהק" לפי מסורת חכמי ארץ ישראל, ואפשר לטעון שבאמת יצאו לו מוניטין כרופא המקובל בעיני מושל צפת ועל כן שכחו את עברו כחכם במשפט בספרד. אבל הערתו של ר"י אבוהב שיצא מספרד "עני למדי ברכוש" אינה הולמת כלל את עדותו של הרב צמח עצמו בכ"י שלפנינו, שאחר שהגיע לצפת, מכר כל כסף והתבשר שהיה לו.

לעומת זה פרסם רוזאניס בשנת 1934 עדות הסותרת והיו זה סתירה גמורה. רוזאניס מביא מתוך ספר בלתי ידוע, "ס' שלמי צבור כתב-יד לר"י צמח" שגולד "ממשפחת אנוסים בליסבון בערך בשנת 1573. למד שם חכמת הרפואה ועסק בה כל ימי היותו בפורטוגל, ובהיותו כבן חמשת ושלשים שנה, על פי סבות שנעלמו מאתנו, נסע לשלונקי ושם התייחד⁶, ורק אחר כך נסע משם לצפת. לדאבון הקורא, לא הביא רוזאניס לשון מקורו, ולא ברור לנו מה כאן חלקו או השערותו של רוזאניס ומה חלקו של כתב-היד שאיש זולתו לא ראהו ואף הוא אינו מזכירו כלל בין כתביו ר"י צמח ואינו מגלה את טיבו. אמנם נראה מצורת הציון בהערותיו שהידיעה על כ"י זה נוספה בעריכת האחרונה של הספר, כנראה רק לאחר שכבר נשלח לבית הדפוס ועל כן אפשר ששכח להוסיף את שם הספר ברשימת ספרי צמח גופא. אם ההערה על מוצאו מליסבון נמצאה באמת בכ"י — הרי ברור שיש כאן טעות ואותו ספר אינו לר"י צמח כלל אלא מדובר על חכם אחר. הרי הבאתי כאן עדותו⁷ של צמח שמוצאו ממקום אחר, ועדות זו עדיפה כי הספר בו נמצאה, ישנו בידינו ואין ספק שהחלק הראשון שבו נתחבר באמת ע"י ר"י צמח⁸. אבל ייתכן שענין ליסבון אינו אלא השערה של רוזאניס שספרו מלא השערות מוטעות. אם כן הדבר, ואם שאר הידיעות באמת מאיות ספר בלתי ידוע של ר"י צמח הן, הרי הן מוציאות כל אפשרות לפרש את דבריו ר"ע אבוהב על הרב צמח. שכן נאמר כאן שלמד וגם עסק ברפואה בפורטוגל ולא שהיה מלומד ומורה במשפטים. וכן נאמר כאן שנסע מפורטוגל לשאלונקי ולא לארץ הקדושה כמו שנאמר באגרתו של אבוהב.

על איזו משתי העדויות הסותרות יש לסמוך? אינני רואה יסוד מספיק להכרעה אבל נראה לי שיש גם מקום לתמיהה על העדות הראשונה — אם היא באמת מתייחסת לר"י צמח. הרי בהקדמת ס' קול ברמה נאמר בפירושו, שזה כ"ד שנה ר"ל בשנת 1619, היה עסקו במשך שש שנים בתלמוד, רמב"ם וכיוצא בהם. אבל אין כאן כל זכר לראשית למודיו בתורת ישראל, במקרא, במשנה ובלשון העברית בכלל, והרי לא נוכל לומר כלל, שהאנוסים בראשית המאה הי"ז למדו

6 שלמה רוזאניס, קורות היהודים בתורקיה וארצות הקדם, ח"ד, עמ' 305, וכבר ראו לדבריו ריבלין בספרו של פרומקין (שראה את ספרו של רוזאניס בכ"י).

7 "דרושי אליהו ואלישע" בס' צמח צדיק — משלו הוא. אבל החלק השני של הספר המכיל "דרוש חנוך ומסטרון" ושאר דרושים בקבלה עד "סוד הערלה" (דף כ"ה עד סוף מ"ו) נתחברו ללא ספק ע"י ר' משה קורדובירו, ופלא שאיש לא שם לב לכך. דרושים אלו אינם אלא ליקוטים אחדים מפרדשו של הרמ"ק לס' תיקוני זוהר, ובכולם רומז לשאר חיבוריו.

למודים כאלה בסתר עוד בהיותם בספרד, וכל הידיעות שבידינו מכחישות הנחה זו. מצד זה יותר קרוב להניח שבעלותו לצפת כבר ידע ר"י צמח די מענייני תורת ישראל כדי להתמכר כולו ללימוד התלמוד ב"שעות שגנב מן היום [ר"ל ממלאכתו כרופא?] ומן הלילה". מכאן אפשר להסיק שעלה לא"י ממקום אחר בו חזר אל היהדות והתחיל ללמוד. על כל פנים, לא הייתי בונה יותר מדי על דיוק זה בלשונו של ר"י צמח. הכרעה ברורה תוכל לבוא רק על יסוד ידיעות נוספות מתוך כתביו של צמח. בשנת ת"ש הודיעני ד"ר ישעיהו זנה שבספרית הקהלה בטריאסטי מצא ספר בלתי ידוע של ר"י צמח בעצם כתיבת ידו. הוא סי' ת פ א ר ת א ד ס על מעשה בראשית ותחילת האצילות. ספר זה נתחבר בירושלים בשנת 1648 ויש בו, לפי דברי זנה, הקדמה המדברת על השכלתו הלוועזית של המחבר. אם ספר זה נשתמר גם עתה אחר המלחמה ויוכלו לבדוק אותו — ייתכן שנמצא בדבריו יסוד מספיק להכריע איזו מהעדויות עלינו לקבל. בכתבי יד אחרים של ספר זה שראיתי (באוסף מוסאיוב ובאוסף שוקן) נמצאות תגהותיו של צמח, על גוף דברי ר' חיים ויטאל, כרגיל בספריו, אבל לא ההקדמה.

אך הנה זה חדש: בשעת הגהת מאמר זה עיינתי עוד פעם במקורות השונים, ומצאתי עדות מפורשת של ר' יעקב צמח המכריעה לטובת העדות שהובאה לעיל מספרו של רוזאניס, דהיינו שהרב צמח לא עלה מספרד ישר לארץ-ישראל אלא הלך בראשונה לסאלוניקי ושם לימדו אותו דרכי היהדות ודיניה, ורק אחר כך עלה לא"י. בס' גולל אור לר' מאיר ביקאים, איזמיר תצ"ו, דף נ"ו ע"ד הועתק קטע ארוך מס' זו זהב כ"י של הרב צמח, בענין כריכות תפילין, ושם הוא אומר על עצמו: "כשבאתי לסלוניק" [בדפוס חסרה הלמ"ד ובטופס שבידי תוקנה טעות הדפוס בכתיבת ישנה] ולמדו אותי להניח תפילין, עשו בורע ד' כריכות ר"ל בקבורת ואמרו לי שג' כריכות מהם כנגד שין דשד"י ואחת כנגד הדלת ועם קשר יוד הרי שד"י ובסדר זה הייתי נוהג". מכאן יש להסיק בבירור, שסיפור הדברים בכ"י הבלתי ידוע של ס' שלמי צבור אמתי הוא, וכזה נופלת השערתו המעניינת של רות על זהותו של הדוקטור ב. פ. הנוכח. באגרתו של ר' עמנואל אבוהב.

גם סדר הזמנים אינו סותר את ההכרעה הזאת: אם בא משאלוניקי והיה בן ל"ה בברחו מספרד, הרי נולד לא יאוחר משנת 1684. דבר זה איננו סותר את הידיעה הנאמנת שבתחילת התנועה השבתאית כלומר בקיץ 1665 היה הרב צמח עדיין בחיים. דבר זה נאמר מפי ר' משה גאלאנטי בעדותו של ר' משה ו' חביב על שבתי צבי⁸, והרי עדות זו שנרשמה יותר משלשים שנה לאחר המעשה, מתקיימת מתוך האגרות על התחלת התנועה השבתאית בשנת תכ"ה שנתפרסמו ע"י א. מ. הברמן⁹. שם אנן קוראים: "והכמי הסוד שבירושלים תוב"ב, אם כי החכם שלהם היה פוסח על זאת האמונה, נמנו וגמרו ללכת לבקש מחילה מאת כמ"ר א"נ וש"ץ¹⁰ קודם שהלך לעיר איזמיר". ראש חכמי הסוד בירושלים יכול להיות רק חכם בעל מעמד מיוחד, כמו ר"י צמח שהיה ידוע למרחקים. ובאמת אין ספק שאליו הכוונה שכן מצינו במקור אימני על שבתי צבי שנתפרסם ע"י גאלאנטי, כי "חכם ורופא זקן מפורטוגאל¹¹ וירושלים דרשות נגד שבתי צבי"י. שני התיאורים "ראש חכמי הסוד בירושלים" ו"חכם ורופא זקן מפורטוגאל" הולמים בכל דבר את ר"י צמח.

כפי שהרב צמח אמר בהקדמתו הגדולה לס' קול ברמה, כבר בדמשק סידר פירוש אחד

8 ס' תורת הקנאות, ה' לבוב 1870, עמ' 53.

9 בקובץ על יד שורה חדשה ספר ג', עמ' ר"י (ת"ש). "לקוטי מכתבים" אלו נלקחו ללא כל ספק מתוך אגרות שנכתבו כעצם שנת תכ"ה.

10 אברהם נתן [הנביא] ושבתי צבי.

11 מקור זה נעלם מעיני החוקרים: עיין A. Galanté, Nouveaux Documents sur Sabbetai Sevi (1935) p. 84

לאידרות, שהוא אימון כעין מהדורא קמא לס' קול ברמה. והנה גם ספר זה נשתמר בידנו בכ"י אחד של הספריה בסינטינטי (כ"י פ"ד בחלק הקבלה) ¹² וגם כאן אין כל שם מיוחד לספר. וזה לשון ההקדמה לכ"י זה: "פירוש האדרא קדישא רבא אשר אני יעקב צמח קבצתי מכתבי הרב זלה"ה אשר בידי עם מורה מקום מהם מפני היראה אולי דלגתי איהו דבר מהם, גם מכתבת הרב זלה"ה שלא היו לי ובאו לידי אה"כ ¹³ כל דבר ודבר כתבתי בשם כדי שלא למנוע גאולה מישראל ונטה לבי לזה ולעשות כאלה מפני חסרון הזכירה לבקש כל שעה ושעה בפני על דבר א' ולא הייתי זוכר המקום והייתי כיתום בפירושו וטרחתי פעם א' כדי למנוע טרחות הרבה בכל פני ופני ועל זה סדרתי לעצמי להיות כל דבר מובן... ותחלתי בכתבת פירוש האדרא היום יום ד' ח' לסיון שנת חמשת אלפים שצ"ב ל' צ"ר ה' פה דמשק יא"ע."

ייתכן שההקדמה לס' קול ברמה מתארת את יצירתו הספרותית של ר"י צמח בקבלה תיאור די מדויק עד שנת ת"ג, אם כי פלא הוא שלא הזכיר את ס' לחם מן השמים שחיבר אותו בדמשק בשנת שצ"ה. הזכרתי כאן ובהערות להקדמה הגדולה עוד כמה ספרים שחיברם בין ת"ג ות"ח. ס' תפארת אדם (משנת 1648) וס' זבחי השלמים (משנת 1656) ¹⁴ נמצאו שניהם בטריאסטי, לפי מה שמצא ד"ר י. זנה. דרדשי אליהו ואלישע משנת 1658 נדפסו בס' צמח צדיק. קיצור ס' הדרושים (הנקרא גם בשם ס' קיצור הדרושים) נמצא בכמה כתבי יד, כגון בריטיש מוזיאום 823 וברשימת מרגליות נמצאת העתקת חלק מן ההקדמה ¹⁵ בסינטינטי, קבלה סי' נ"ב דף א' — קכ"ב. בעיבודו של דרדשי הרח"ו דקדק צמח ¹⁶ ולא הכניס כל יסודות מקבלת הרמ"ע מפאנו ור"י סרוק רבו. אבל לא הניח ידו מכל וכל מקבלה זו כי ברשימה הכתובה של כתבי יד של הרבי מגור (מלפני חמשים שנה בערך) מצאתי בס' 70 שהיה בו גם "ליקוט אחד מס' כנפי יונה [להרמ"ע] ועמו פירוש פורשי כנפים להר"י יעקב צמח ז"ל", ולא מצאתי למאמר זה זכר במקום אחר.

מרשימת ספרי ר"י צמח יש למחוק את ס' שער הנתיבות הנזכר אצל בן יעקב ובהערותיו של אהרן פריימן ל"תולדות חכמי ירושלים" שכן כל המצאת הספר בגויה על אי-הבנה בדברי הרב חיד"א בשם הגדולים, מער' ספרים ק' בקונטרס אחרון וז"ל; "וכתב שם [הר"י צמח] דבספר שער הנתיבות כתב שמחבר פני' ס' היצירה [על שם הראב"ד] היה ה"ר יוסף הארוך". מה שנזכר כאן "ספר" — ראשי תבות רגילים הם לס' פרדס רמונים להרמ"ק אשר בשער הנתיבות שבו נמצאו הדברים באמת.

בסוף הקדמת ס' קול ברמה נזכרו גם פירושי תרח"ו על הזוהר שמהם סידר ר"א אזולאי את ספר קרית ארבע (ובפרט את ס' אור הנגוז). והנה כרך אחד מפירוש זה, על ס' שמות, שהיה בידי ר"י צמח עצמו, נשמר ונרשם באותה רשימה של כ"י של הרבי מגור סי' 205 האומר על הרב צמח "שכתב ביד קדשו בכתבו הגהותיו על הגליון... ובדפים הנדבקים בתחילת הספר לשון הר"י צ"ל בכ"י קדשו ממש". ובסוף כה"י יש ציון מכירתו ע"י ר' אברהם צמח (בנו של ר' יעקב) אל ר' מנחם ארצי, הוא "הרופא המובהק ר' מנחם אמארגי" שנפטר בירושלים סמוך לשנת ת"ל—תל"ה ונזכר בהוספותיו של וואכשטיין ל"תולדות חכמי ירושלים", בחלק המילואים עמ' 30.

12 כ"י זה כולל 187 דף וכתב בשנת חק"ת בעיר ככל רכתי, ר"ל בגדא.

13 הכוונה כאן לספרים שבאו לידו בדמשק, ולא לכתבי המהדורא בתרא של ס' עץ חיים שנתגלו רק אח"כ בירושלים.

14 עין הערה 35.

נספח: הקדמת ר"י צמח לס' קול ברמה כ"י

כתוב¹⁵ בריש האדרא זאת יומין זעירין, ומארי דחובא דחיק. הכוונה שצריך האדם לדעת ב' דברים אלו שימיו מועטים ולא די זה אלא שגם מארי דחובא דחיק הוא סמאל הוא חיצה"ר ולכן צריך כל ירא שמים להשתדל יומם ולילה בתורה ובמצות כדי לתקן חלק נשמתו כי לזה בא בזה העולם. כי בראותו שימיו קצרים ישים אל לבו לפחות לקבוע עתים לתורה באופן שמארי חובא לא ידחיק אותה שעה ולכן צריך האדם להתגבר כארי לכל דבר מצוה כי זה כל האדם ולהבין ולכוין שכל מצוה ומצוה היא לצורך תיקון השכינה השוכנת אל עפרא כדי להקים סוכת דוד הנופלת כי בזה גם הוא מתקן עצמו כי לזה רמזו רז"ל באומרים אגרא דכלה דוחקא. הרי באומרים דכלה נכללו כל המצות כולם שכיון שכולם הם לתועלת הכלה שכך צ"ל בתחלת עשיית כל מצוה ומצוה לייחדא שמא דקב"ה ושכינתיה בדחילו ורחימו לחבר י"ה עם ו"ה בשם כל ישראל כנודע ומארי דחובא דחיק זה ובידיעה זאת צריך להשתדל אפילו בהיותו בדוחק לעשות הנוגע לכלה ולא שימתין עד היות לו ריוח זמן שכפי הדוחק שיש אל האדם בעשותו המצוה כך יש לו שכר.

ובכ"פ¹⁶ נתתי בלבי לסדר חבור הלז כדי לזכות הרבים^{אוצרות התורה} וזהו שמו קול ברמה כמו שנבאר¹⁷ הטעם. והנה זה כמה שנים מאחר שכבר התעסקתי בהלכות בתלמודי הרמב"ם ואין צ"ל שלחן ערוך כי זהו מזון של כל יום ולילה וששה שנים השתדלתי בתלמוד והרמב"ם ובית יוסף והלבוש ומכרתי כל כסף וזהב שהיה לי וקניתי ספרים וספרי הרב זלה"ה¹⁸ וזה היה בצפת תוב"ב וגנבתי מן היום ומן הלילה לקרות ולכתוב ומן הוצאה¹⁹ [?] כדי לקבוע זמן ועתים לתורה ולעבודה ועשיית אני מטתי עראי כדי לרפאות נפשי וכל זה הוא מכ"ד שנה עד היום הזה ומהם מי"ח שנה עד היום הזה תמיד היה לי מדרש קבוע ובכל יום ובכל שני ששי היינו קוראים בחכמה זו וכשהתחלתי ללמוד בה וראיתי גדולת חכמת הרב הוא הרואה כי תורת אמת היתה בפיאו הנה תחילת הבל עשיתי מפתחות לכל הספרים מפתחות מפסוקים ודברי רז"ל וכינני בדרך אלף ביתא וכן מפתחות הוזהר והתיקונים דרך יאיר נתיב²⁰ כי המפתחות שנדפסו כולם מוטעים מן הדפוס כי אלה המפתחות הם בספר אחד לבדו. ואח"כ באתי לדמשק וסידרתי שם סידור כוונת התפלות [מ]כל השנה כל כוונה מסודרת במקומה. והנה בדמשק ראיתי החברים יצ"ו עוסקים בספרי הרב זלה"ה וזהו בבית החכם השלם כמוהר"ר שמואל ויטל בנו של הרב ר' חיים ויטל ז"ל ובביתו היו קוראים כל חצי יום השבת מחצי יום ואילך וכל ליל ששי. והנה בידו יש שני ספרים גדולים כתיבה דקה שם האחד ע"ה ח"י י"ם ושם השני ע"ה ד"ת טוב ושני העצים הם ביד החכם הנז' בן²¹ הרב ז"ל וכל מה שראיתי איזה חידוש שם כתבתי אותו בספר אחד ונקרא שמו רגל יעקב²² והוא מסודר בפרשיות ותפלות וגלגולים ושאר דברים. אח"כ קבצתי ובררתי וסדרתי כל גלגולים בשמותם דרך אלפא ביתא וקראתי שמו משיב ת"ב²³ ואח"כ סדרתי ספר אחד כמוהו בתוספות הרבה מגלגולים חדשים שבאו

15 את הפסקא הראשונה העתקתי רק מכ"י בריטיש מוזיאום. 795.

16 מכאן העתקתי את גוף ההקדמה מכ"י סינסינטי והשוויתי עמו את כתב היד השני.

17 בכ"י סינסינטי: שנתבאר. 18 ר' חיים ויטאל.

19 הקונקורדאנציאה הידועה. 20 בכ"י סינסינטי: בנו.

21 ספר זה נשתמר בכמה כתבי יד, כגון אוסטרפורד 1870, בריטיש מוזיאום, מרגל. 820, בית המדרש

לרבנים בניירורק 975 וכ"י אחד (שלם) בסינסינטי, ליקוטים ממנו נמצאו בכתבי יד רבים. מעניין שכל מה שנכתב

בספר זה הועלה, לפי דבריו של צמח, מן ה"זכרון" מכה"י שברשות ר' שמואל ויטאל, שבראשונה

בגראה לא נתן רשות להעתיק מס' עץ החיים וס' עץ הדעת עד סידור מהם את מהדורת שמונה השערים שלו.

השווה לזה גם הסיפור הרומה של מעתיק כ"י מיונכן 331 ברשימתו של שטיינשניידר.

22 נמצא בכ"י אוכספורד 1864—1866; מונטיפיורי (הירשפלד) 342; אדלר 889. גם בכ"י 291 מהרשימה

בידי אח"כ ואותו הראשון מכרתי אותו אל החכם השלם כה"ר רפאל וידול נר"ו הדר בצפת תוב"ב אחר שהעתיק אותו החכם²⁸ הנעלה אליהו רבא זלה"ה וספר השני בתוספת העתיק אותו החכם הנעלה כה"ר שלמה פורמגיני נר"ו ממנטובה. גם ספר הראשון בלתי תוספת העתיק אותו החכם הנעלה כה"ר ר' גסים כה"ן מדמשק. ואח"כ סדרתי ספר אחר שנקרא שמו נגיד ומצוה ובו מסודרים כל המעשה שצריך בענין המצוות כמו ציצית ותפילין וכיוצא ואופן לבישחם וכל סדר המצוות ותקוני הנפש וכל ענין כוונת הענייית הקדישים וכיוצא בזמנים של התפלות והמצוות שאין להם זמן קבוע ועשיתי אותו בקיצור הרבה מאד כי אמרתי להדפיסו להפיק רצון חברי ובא אלי חלום קשה עד מאד והזהירו אותי מאד שאשמר מלשים אותו בדפוס²⁹. ובראותי כך סדרתי ספר אחר כשמו ובו תוספת בכל ענין ומכרתי הראשון אל החכם השלם כה"ר ר' יהושע הנדלי זלה"ה²⁵ והעתיקו ממנו למצרים ולקוסטנדינה²⁶ והשני בתוספת העתיק אותו פה השר המרומם החכם הנעלה כה"ר אברהם אלבולייצ'ו מצרים ואח"כ עשיתי סידור אחד קטן הכמות ובו כוונות קצרות מחול ושבט ור"ח ושלחתי אותו לקוסטנדינה אל החכם השלם הדיין המצויין כה"ר ר' בנימין לוי²⁷ ושלח לי מתנת יד. אח"כ עשיתי סדור אחר ובו כל תיבת נוסח התפלה ובצדו כל כוונה וכוונה הנמצא בספרים והוא מכל השנה לא חסר בה כוונה. והנה אותו הסדור הגדול שסדרתי בדמשק ישר בעיני החברים יצ"ו והעתיקו החכם השלם כה"ר ר' חיים כה"ן²⁸ והחכם הנעלה כה"ר ר' גסים כה"ן וממנו העתיק החכם הנעלה כה"ר ר' מיכאל ר'י והחכם הנעלה כה"ר ר' יצחק הכה"ן ובנו של החכם השלם כה"ר ר' שמואל ויטל נר"ו. והנה פה ירושלים עת"ק תוב"ב חילה פני השר המרומם הנז"ל ולקח אותו ממני ונתן לי מתנת ידו. ועוד קבצתי ותיקנתי ג' ספרים ובהם כל ביאורי מאמרי הזוהר מסודר בפרשיות ודף הזוהר כל ביאור הנמצא בספרים והב' אדרות שגדלו³⁰ בביאורם שמתי וסדרתי כל א' ספר בפני עצמו³¹. ואח"כ כתבתי בנייר אחד גדול אילן הפרצופים מסודרים בציורים³² כפי שנוכר

הכתובה של הרבי מגור נמצא כ"י של "ספר הגלגולים אשר אני יעקב צמח קבצתי מספרי הרב זלה"ה אשר בידי עס מורה מקום מהם". כתב"ד זה הועתק בצפת בשנת ת' (1640) בשביל הח' הנעלה ר' משה אשכנזי נר"ו. אם הוא ס' משיבת נפש או מהדורא בתרא מספר זה, לא אדע.

23 המלים הבאות עד "החכם הנעלה שלמה פורמגיני" חסרות בכ"י בריט. מוז. ר' אליהו רבא בן ר' מנחם רבא היה מחכמי פאדובה וידוע כמקובל. פירושו הקבלי על המסורה הגדולה נמצא בשם ס' נתיבות עולם בכ"י העברי R 11 של ספרית קולומביה יוניברסיטת בניו יורק. ר' שלמה בן בנימין פורמגיני מרבני מנטובה היה עוד בשנת תכ"ו בחיים (על פי מורטארה, מזכרת עמ' 24). בהמזכיר שנה י"א, עמ' 55 תיאר שטיינשניידר כ"י אחד של דרושים בקבלה לר' ישראל ישעיהו נ. [ניצה ?] מן המאה הי"ז ובו מביא "שמעתי מפ' הרב ר' שלמה פורמגיני זצוק"ל בשם הרמ"ע". מדברי ר"י צמח ניכר ששני החכמים היו זמן"מה בארץ ישראל.

24 ובאמת נדפס נוסח קצר זה כמה זמן אחרי פטירתו ברשות ר' אברהם יצחקי מירושלים. מן ההקדמה הזאת מוכח שהנוסח הנדפס אינו קיצור מן הספר הגדול כאשר חשבו כמה ביבליוגרפים אלא מהדורא קמא. לפי עדותו בהקדמת הנוסח הארוך (מועתק מכ"י אוספורד אצל פרומקין ח"ב עמ' 23) גמר את ס' נגיד ומצוה בדמשק בשנת שצ"ח בכ"ג לכסלו [1637] והוסיף אח"כ בירושלים מראה מקומות מכתבי הרח"ו. אולם בכ"י אחר (ברשימת כ"י הרבי מגור הכתובה, ס' 304) מוזכרת שנת שצ"א.

25 הוא ר' יהושע בן יוסף חננאלי, פרומקין ח"ב, עמ' 32.

26 בכ"י בר. מוז. ולקושטנטינא, וכן תמיד בכ"י זה.

27 אין זה המקובל הידוע ר' בנימין הלוי שהיה או בירושלים.

28 תלמידו של הרח"ו, שאף הוא סידר סידור עם כוונות על פי האר"י.

29 ר' אברהם אלבולייצ'ו מצרים. 30 כ"י בריט. מוז. : והב' האיראות שרבו וגדלו.

31 זוהי המהדורה הראשונה של ספר קול ברמה שנשתמרה אף היא בכ"י בסינסינטי וספורד בדמשק

בשנת שצ"ב, כפי שהוכרתי בגוף המאמר.

בספרים מחולקים הפרצופים והפרקים המתלבשים מזה לזה וכל ביאורו מסביב במורה מקום דף הספר שהעתקתי אותו משם. ואח"כ סדרתי ספר אחר ובו דרוש הכולל המתחיל כשעלה ברצונו יתברך לברוא את העולם וסביב דרוש זה כל פרטים הנמצאים בספרים השייכים לביאור שורש שלו שבאותו הכלל כי הדרוש הנזכר סתום מאד ובאותו הספר קבוץ דרושי הצלם כי רבו ודרושי ההיכלות ודרוש הכסא. וגם בנייר גדול כתבתי סדר בחי' הנבואה כפי הכללים הכתוב בשער רוח הקודש כל בחי' בפני עצמה כי בפרטות קו"ל דב"ר הב"ל וכיוצא. גם בנייר גדול כתבתי כוונת קריית שם ע כל תיבה ותיבה בפני עצמה ותחילוק שיש בד' ק"ש בדרך קו המדה³³ ככל הנזכר בספרים וגם הקדיש כי רבו סדר³⁴ כוונתו הוא הוא מסודר בנייר גדול כל בחי' ובחי' בפני עצמה בכוונתה וביאורה בצידה. ואח"כ עשיתי ספר גדול ובו כל סעיף השלחן ערוך לא חסר סעיף ואצלו כתוב כל הנמצא בוהר ובספרים על ענין אותו הדין והרבה ענינים משלי הנלע"ד לחדש או להסכים עם הוהר או הרב זלה"ה והוא ד' כפות נייר כתיבה דקה וכתוב בו הלכות שחיטה³⁵ וראיתי עצמי בדוחק גדול מאד ושלחתי ספר הנ' שקראתי שמו זר זה ב. וגם פירוש משלי שעשיתי בדמשק על אדרא רבא וזוטא³⁶ אל החכם השלם כהר"ר בנימין הלוי ועוד היום בידו ושלח לי צפונות התורה הטובה³⁷.

והנה בסוף שנה הראשונה שבאתי לירושלים תוב"ב באו לידי כמה דרושים חדשים אשר הרבה מהם אינם בשום ספר אפילו באותם שבידי בנו של הרב ר' חיים ויטל זלה"ה והם דרושים עמוקים מאד וכולם כתובים באצבע אלהים הרב ר' חיים זלה"ה עצמו בשם הרב ר' יצחק אשכנזי זלה"ה אשר אנו קוראים אותו הרב סתם בכל הספרים והנה הרב ר' חיים שם אותם³⁸ בגניזה קבורים³⁹ ומרוב הזמן נמחקו ונקרעו קצת מהם ובפרט הזויות וקצת הדפים והנה היו באותם הדפים דברים מפורזים ועורני השי"ת והוצאתי לאור משפטי כל דרוש ודרוש ועשיתי מהם חמשה ספרים אשר נקבו בשמות⁴⁰. הא' ספר קהלת יעקב⁴¹. הב' ס' עולת

32 זוהי איפוא הדוגמה הראשונה לאילן הפרצופים הידוע של תלמידו ר' מאיר כהן פארש שנעשה אולי על פי מתכונתו. 33 הוא "מאמר קו המדה" על סוד קריאת שמע בוהר חדש, פרשת ואחנן.

34 אולי צ"ל "סדרי"?

35 על הלכות שחיטה חיבר ר"י צמח אח"כ עוד ספר בפני עצמו, עם פירוש דיניה על פי קבלת האר"י, והוא ס' זבח השלמים שנתחבר בירושלים בשנת 1656 ונמצא עד ימי המלחמה הגדולה בספריית הקהלה בטרנאסטי. 36 עיין לעיל ובהערה 31.

37 בענין ס' זר זהב עיין גם מה שכתבתי בקרית ספר שנה כ"ב (תש"ו), עמ' 309. ר' מאיר ביקאיים מביא ממנו בס' גולל אור דף נ"ו מאמרים שונים מן הספר, מהם אחד מדף ר"ן ע"א של כה"י. מכאן שהעתקה של ספר זה הגיעה גם לאיומיר, מקום מושבו של מקובל זה. 38 בכ"י ס' : אותו.

39 פירוש הדברים, כמובן, שמצא אותם באיוז גניזה של כתביהם, אבל לא בקבר, ומכאן מוכח שדברי חיד"א בענין זה איך דברי אגדה הם. חיד"א אומר שזקנו "ר' אברהם אזולאי ור"י צמח עשו הפסקות ויחודים על שהרב מהר"י נתן להם רשות לחפור בקברו [והלא קברו בדמשק!] ולהוציא משם הכתיבות שצויה הוא ז"ל לגנוזן והוציאום משם" (בס' שם הגדולים, ערך עמק המלך); ובנוסף אחר שם בערך ר' חיים ויטאל על המהדורא בתרא מכתבי מהר"י "כי מהר"י צוה לגנוזה בקברו ורבנן קדישי אשר בזור ע"י יחודים הוציאוה מקברו ברשותו ע"י שאלת חלום ובאה לידי ר' יעקב צמח ומהר"ר מאיר פארש", שני הסיפורים אצל חיד"א סותרים זה את זה ומדברי ר"י צמח כאן מוכח ששניהם אינם נכונים. מדברי ר"י צמח בהמשך דבריו כאן נראה שר"א אזולאי מצא גניזה זו של כתבי הר"י בירושלים עוד בשנת ש"ח בערך אלא שהשתמש רק בפירוש הוהר שבה.

40 השווה את סיפור תלמידו ר' מאיר פארש על מציאת כתבי הר"י בירושלים וסידור ספרי ר"י צמח מהם, בהקדמתו לס' דרך עץ חיים, ושם מביא דק ארבעה ספרים ולא הזכיר את ס' זוהר הרקיע.

41 נמצא בשלימות בכ"י 222 של הרבי מגור (ברשימה הכתובה). "ספר הדרושים הנקרא קהלת יעקב" (187 דף) ובכ"י אחר באוסף מוסאיוב בירושלים, בכ"י בית המדרש לרבנים בנייירוק 973 ובאוסף סטורד 1867. כ"י ששון 644 (אהל דוד עמ' 440) ובריש מודאום 819 נראו יותר קצרים, בשעה שכ"י ששון 643 (שם) מכיל יותר ממאתיים דף.

תמיד 42 שבו כל ענייני התפלה. הג' ס' אדם ישר כי על אשר שמו בקרבן קראתיו כך הוא שורש ועיקר כל הדרושים ותיקון ועיגולים כי רבו והוא חשוב אצלי יותר מכל שאר הספרים והכל הוא חדוש ותוספות. 43 הד' ס' אוצרות חיים והוא ספר שלם שכך היה 44 ובו כל דרושי אדם קדמון ושאר דרושי התיקון והדרושים מסודרים זה אחר זה בחידושי ותוספת ביאור על מה שיש לו. תה' ס' זוהר הקדוש 45 ובו כל מאמר ומאמר של הזוהר מסודר בפרשיות ודפי הזוהר. והספרים הנז' הם מכתיבת הרב ר' חיים עצמו כתיבת אצבעותיו הקדושים והכל משם הרב זלה"ה ולהכל [!] עשינו הגהה פעמים שלש עם גבר העוסקים בזה המדרש. גם באו לידי מאותם הדפים הנז' וכמותם קרועים בקצת מקומות. וגם הם כתיבת ידו הרב ר' חיים זלה"ה עצמו והם ביאורי הבנת דברי הרשב"י משלו עצמו ובתוכם ג"כ יש כמה דברים עמוקים דרך הסוד מחכמתו ודעתו הרחב[ה] ונראה בבירור שעשה ביאור זה אחר שלמד חכמה זו עם הרב זלה"ה 46 ולא מצאתי דרוש נגדי לחכמת הרב זלה"ה וגם שרוב פעמים מביא לשון הזוהר כפי הגהה שעשה הרב זלה"ה גם בתוך אלו הדפים מצאתי שטר א' שנכתב בצפת שנת השמ"ח ביום ג' י"ז 47 לחדש חשון וחתומים בו שלמה דפאריש ושבתי שימון ועל גבו כתוב מפתחות מדברים העמוקים שבאלו הדפים בסדר אלפא ביתא. ומצאתי בביאור ס' ויקרא על דף ע"ט דבר אחר מזה על מאה ועשרים וחמש זיני דמסאבותא וכו' ואמר כאשר ביארתי בדרוש בעלותי ההרה לקחת וגו' ענין פסל מיכה ומסכה והרי ז' כתובים בספר הליקוטים 48 וכן הזכיר שם בתוך דבריו ח' גבוראן כאשר ביארנו על אדרת נשא דף קל"ז ע"ב והם אלף ות"ה גבוראן וגם זה נזכר באותו הלשון עצמו ככוונת אתה גבור באופן שמכל הפנים ניכר שכתב זה אחרי לומדו עם הרב זלה"ה והדברים מוכיחים וכל ביאור הנזכר יבא כמו ח' כפות 49 נייר ויותר וברוך ה' השלמתי ספר אחד ורוב מן השני ולכל עשינו הגהה בזה המדרש עם החברים יצ"ו. והנה כל דרוש ודרוש מאלו של הבנת וביאור הזוהר שמתו בפי' שלו כמו שמצאתי 50 כדי להפריד הסוד מן הפשט מאחר שהכל הוא מדעת ר' חיים זלה"ה כי לפעמים בבירור דבר מדבר שוכח האדם איזה דרוש כמו שאירע אל החכם השלם המקובל 51 כמהר"ר אברהם אזולאי זלה"ה 52 שבירר הסוד שהיה בתוך הפשט מהדפים הנזכר שבאו לידו יותר מכה"ה שנה והשמיט כמה דברים וקבץ ענייני

42 הוא הספר הנדפס. בהקדמה נאמר רק "ולכל עשיתי הגהה פה ירושלים ת"ו עם החברים יצ"ו". אך לא נזכרה השנה. כתב ידו המקורי של ר"י צמח נשתמר ונמצא בספריית בית המדרש לרבנים בני-יורק, כ"י דיינור 440. ודפי כתביו זה מהווים באמת מראה מעניין ביותר.

43 ספק רב אצלי אם הוא באמת הספר הנדפס בשם זה. גם ר"מ פאפרש מוזכר בהקדמתו לס' דרך עץ חיים שני ספרים או נוסחאות בשם ס' אדם ישר. בס' אדם ישר הנדפס אין "הכל חידוש ותוספות" לעומת המהדרא קמא שבשער ההקדמות. וכל הענין של ספרי מהרח"ו ועריכתם צריך חקירה יסודית.

44 כלומר: הוא לא נערך מחדש ע"י ר"י צמח אלא נמצא בספר שלם בפני עצמו. הקדמתו של ר"י צמח איננה בדפוסים, ועיין מקצתה בס' אהל דוד עמ' 437. וגם היא מסיימת: "עשיתי הגהה עם חברי יצ"ו אשר נודע שמותם בשערים פה ירושלים עיר הקדש תוב"ב", ואין זכר לשנת העריכה. 45 הוא הספר הנדפס.

46 דברים אלו נכתבו כנגד דעתו של ר"א אזולאי שכתב ההפך בהקדמת ס' אור החמה. 47 י"ו ליתא בכ"י בריט. מוז. בשנת שמ"ח חל באמת ט"ז חשון ביום ג'.

48 הכוונה לספר הליקוטים, הכרך השלישי של כתבי הרח"ו במהדורת ר' בנימין הלוי ור' אלישע ווישטאלי שקדמה למהדורת ר"י צמח. ואולי הוא הדרוש על דברים ט. ט הנדפס עכשיו בשער הסוסקים פר' עקב ט"ז ס', אבל אין שם הדברים המובאים כאן להלן. 49 בכ"י בריט. מוז.: כמו ח' כפות.

50 בכ"י סינסינטי יש כאן הערה בשולי הגליון: "ולא רציתי לשנות — כן נ"ל להגיה הצעיר חיד"א ס"ט". 51 המקובל ליתא בכ"י בריט. מוז.

52 בשני כתבי היד שהשוותי נמצא הכנוי זלה"ה אעפ"י שהקדמה זו נכתבה ביום ד' חודש תמוז ת"ג. ואילו ר' אברהם אזולאי נפטר, לפי עדותו של חיד"א ממסורת המשפחה, רק כעבור ארבעה חדשים, ביום כ"ד חשון ת"ו. עם מי הצדק?

הסוד וקראו שמו ספר אור הגנוז כנזכר בסוף הקדמת שלו⁵³ וז"ל כי לשונות העמוקים יחדתים בחלק שלישי בפני עצמו משום כבוד אלהים הסתר דבר על כן נקרא שמו ספר [אור] הגנוז⁵⁴ והוא מיוחד⁵⁵ וגנוז ליחידי סגולה ע"כ. וג' ספרים אלו שהם⁵⁶ דברי רשב"י נקראו על שם תחלת ג' ספרי הזוהר. ספר הראשון מביאור בראשית קראתי שמו שושנה וספר מביאור שמות נק' ספר המשכילים וספר מביאור ויקרא נק' העמק שא"ל. גם עשיתי ספר אחר ובו מקובצים כל השמות הנמצאים בספרים דרך אלף בית וכל שם דבר שיש לו חשבון ומנין כתוב בצידו שורש מקומו כנמצא בספרים וספר זה נקרא ברכות בחשבו⁵⁷. גם עשיתי ספר מסודר בפרשיות ממה שעיינתי בספר הזוהר וכל הכתוב בו בסמוך מן הרב זלה"ה או מן הזוהר עצמו.

והנה זה יום ד' חודש תמוז שנת ה'ת"ג התחלתי לכתוב פירוש האדרא רבא ובצד כל דבר וענין כתבתי ביאור הנמצאים בספרים שלו וגם בספרים החזקים והרוב הוא ממה שהכנתי מהזוהר מספרי הרב. והנה זכני השם שעשיתי הגהה לזוהר ולתיקונים מספרי הרב ר' חיים זלה"ה שהם מן הרב זלה"ה עצמו. וג"כ עשיתי הגהה בתיבות ובנקודים שבין תיבה לתיבה לא חסר דבר וכל ההגהות שנמצאו בספר הזוהר אין לסמוך עליהם לפי שנעשו בשכל אנושי כל אחד עשה הגהה בזוהר שלו כפי דעתו מחמת קושיא שמצא בזוהר שנעשה ברוח הקדש בהסכמת העליונים כנודע שכמה נשמות קדושות באו אצלו רעיא מהימנא ואליהו ז"ל סבא דסבין וכיוצא בהם. והנה הגהות הרב זלה"ה משגתה ה' הגהה גדול מחזוה ונביא הוא הרואה ואין לו בזה ספק שהיה רואה כל מה שכתב בספרים. וצמצא לעצמם שהגהה שבזוהר א' מכוונת יותר עם הבנת הזוהר כפי שכלנו והוא לפי שנעשו משכל אחד כשכלנו ויש הגהה מהרב זלה"ה שאין אדם יודע טעמה מגודל עומקה כמו לשון הזוהר אבל לא מפני זה אני מאמין בהגהה אחר (1) הקרובה להבנת רשב"י שבאמת ידעתי שבלתי נבואה נעשתה⁵⁸. ולכן יהיה זה למזכרת לכל הרואה לשון האדרא שכל ההגהה שבה ונקודות שבין האותיות נעתקו מן הזוהר של הרב זלה"ה. והנה הצרות צרורות ודאגות וחסרון כיס לא הניח הדעת פנוי וגם החולאים גדולים והמגפה והרעב שסבבוני גרמו שאחזו לי הקדחת רביעית וחלשו כחי לקצה האחרון⁵⁹ ובעוד זמן כל הנו' עשיתי חיבור זה לעצמי ואולי יבא לידי זולתי לכן הרואה אל ישים עלי חטא אבל יסתכל כמה טרחתי בדוחק זמן הצרות הנו' לקבץ כמה מאמרים ומורה מקום וכל הכללים והדיוקים והשי"ת ברחמיו הגדולים יסיר כל צרה מכל עמו ישראל וימהר קץ גלותנו אמן.

נשאר לנו להזכיר שבחיבור זה יש כמה פירושים והם הנמצא כתוב עליו "בס"ר הליקוטים" או "כוונות" או "דרושים" הנה מחספרים הידועים אצל החברים⁶⁰. והכתוב עליו חידוש הוא מספר אחד שאצלי שבו כתבתי מה שראיתי בספרים מחברים שלי שבדמשק ולא נתברר לי ממי הם. וכמו כן יש כאן פירוש והוא שהעתקתי שהיה כתוב עליו "האר"י זלה"ה" והכתוב אותם אולי שהוסיף או גרע שאין לשונו כמו דרושי הרב ר' חיים זלה"ה ולכן כתבתי למעלה ממנו "האר"י זלה"ה". ומה שכתוב עליו "מעץ חיים" הוא מאותם ספרים שבדמשק הנו"ל.

53 הקדמת ר"א אבולי לס' אור החמה, ח"א מספרו ס' קרית ארבע.

54 בשני כתבי היד חסרה מלת "אור" הנמצאת בהקדמה הנדפסת לס' אור החמה.

55 בכ"י ס' משובש: מיותר. 56 בכ"י ס': שהוא.

57 ספר זה נדפס בשם "ערכי הכנויים להגאון... מוהר"ר יעקב צמח" בקארעץ חש"ד (כלי שער מיוחד). הספר מונח לפני והוא מלון חשוב לכמה כנויים בקבלת האר"י, ובפרט לענין צירופי השמות שבה.

58 כן הוא בשני כתבי היד, והמשפס איננו מוכן לי.

59 הרב צמח האריך ימים לכל הפחות כ"ב שנה אחרי כתיבת דבריו אלו.

60 שלשה הכרכים של מהדורת ר' בנימין הלוי, והם נמצאים אתנו בכמה כתבי יד.

ומה שכתוב ⁶¹ עליהם ס' אוצרות חיים או קושלת יעקב או עולם תמיד או אדם ישר הם מחספסים החדשים והכתוב עליו „הרב זלתי" הוא מתכתבים החדשים והם לבדם על ביאור האדרא זו ולכן לא נזכרו בשום ספר. והכתוב עליו הרב ר' חיים הוא מביאורי הרב ר' חיים עצמו שנ"ל והכתוב עליו צמח הוא הנלע"ד ⁶². ולפעמים בתחלת העמוד כתוב צמח ב' ג' וכן כל הכתוב באותו עמוד הוא משלי גם כן. והמורה ⁶³ מקום שנמצא דף ע' ב' או כ' ב' ר"ל שבעים דפים עמוד ב' או עשרים דפים ע"ב וכיוצא. גם לפעמים נמצא כאן ביאור שישנו בספרים שלנו וכתבתי אותו מספרים חדשים מפני שבכל יש תוספת ויישוב לשון ולכן כתבתי אותו משם הספרים שלי הנז"ל. גם בקצת מקומות נמצא דף פלוני באורך כוונתו הוא לומר שהדרושים שמהם תעקתי השייך בביאור הזוהר תחלתם וסופם הם באותו הספר של מורה מקום באורך אבל מה שכתבתי כאן מאותו הדרוש לא חסרתי דבר.

ועתה אכתוב טעם למה קראתי לספר זה קו ל ב ר מ ת והוא מכמה טעמים. ראשונה שסבר גודע שכל תיקון בבידור ובפרצופים וקיום הכל נמשך מהמלכים דמתו כגודע שמקורם כל פרצוף כנז' באדרא פ' דואלה המלכים קודם פרצוף א"א שכתוב בדף קכ"ט קל"ה וכן קודם פרצוף ז"א ופרצוף נוקביה, וכן בתוך ביאור המלכים כתוב במלך ראשון הכולל ג' עלמין שהוא כמנין ק"ב והוא הכולל שני מלכים הבאים אחריו. והנה ק"ב הוא מן ר"ת ק"ל ב"רמה, ובלע שהוא דעת כולל כל הח' והוא בלע שבו נכללו ונבלעו השמים והוא וימלוך באדום ב'לע ב'ן בעור ר"ת ג' ח', וכל חכמת האמת תלויה בתקון הזוהר ס"ת ל"ה ועם הר"ת ק"ב הרי קבלה. והנה ברמ"ה היא הבינה אשר ממנה יצאו המלכים הנז' רחל מבכה על בניה כי איננו. רחל מבכה על בניה לפי שאינם עוסקים בחכמה זאת הממהר' את הקץ ולזה אין משיח בא שיאמר לה ה' או מגיע קולך מבכי ועיניך מדמעה פ' מגיע קולך היינו קול ברמה ועיניך מדמעה היינו רחל מבכה ובפ' דמעה כנגד ב' עינים במנין רחל שמע שמעתי דהיינו נשמע על בניה כי איננו כלומר שכיון שביאת משיח תלויה בתשובה ובעסק הזוהר ובחכמת הקבלה ואין בניה עוסקים ובה כי אם א' מעיר ושנים ממשפחה כי אין מדרש קבוע כראוי בכל עיר ועיר כמו שיש בעסק התלמוד ולכן איננו. אין בניה מושכים וממהרים המשיח וכן נאמר בס' קהלת יעקב וד"ל ומה גם בדורינו זה עתה שהוא דרא בתראה וצריך להתגלות בו חכמת האמת כדי שיבא משיח וכן בר"מ דף קכ"ד ע"ב ובתיקונים דף ח"י ע"ב דבזכות הזוהר יגלה מלכא משיחא ובס' רנו ליעקב בדרוש הרמב"ן זלתי"ה חביריו נאמר ודע שהרמב"ן והראשונים היו יודעים בפרצופים אלא שדברו בהעלם גדול לרוב הגלות שלא ניתן רשות לגלות ולהתפשט האורות הגדולים מאחר שגברה הקליפה וכל זר לא יאכל קודש. אמנם בעקבות משיחא כמו בדורנו זה התחילו האורות להתפשט ולהיות כבראשונה כמו שהיה בזמן בריאת העולם ⁶⁴ מתוקן להתחיל להתתקן מעט ע"כ. והנה דרושי הרב זלתי"ה מוכיחים שהוא גילה כל הפרצופים ותיקונים ועל ידם יכול האדם להבין ולהשכיל קצת מהזוהר ולקרב הזוהר אבל מפני שאין מי שישים על לבו לעשות השתדלות והכנה שיהיו מדרשים העוסקים בחכמה זו וכל א' מבקש לחמו מן ההלכה מפני ההספקה ורוב העוסקים בחכמה זו הם עניים ואין ידם משגת לעסוק בקבלה כי אין עשיר שם על לב, והשי"ת למענו יעשה להביא משיח צדקנו במהרה בימינו וחרפת עמו יסיר. פה ירושלים ה' ימים לחדש מנחם שנת הת"ג נאם יעקב בר חיים צמח נר"ו.

61 בכ"י בריט. מונ. : מה שאכתוב.

62 ביאורים אלו חשובים מאד לניתוח הדפוס של ס' קול ברמה שהקדמה זו חסרה בו. גם בדפוס קארעץ נשמרו רוב הכנויים הנזכרים למקורותיו של ר"י צמח.

63 מכאן ועד סוף הספר העתקתי רק מכ"י בריטיש מוויאום.